

Noordelijke Lustwarande

Groene cultuurparels als een grensoverschrijdende recreatieve verbinding tussen monumentale steden, dorpen en gebouwen in Noord Nederland en Noordwest Duitsland

CONCEPT

Kenmerk 627 00 411 150303

Aanleiding

De Noordelijke Lustwarande is in beeld gekomen door onderzoek naar historische parken en tuinen in Noord Nederland en Noordwest Duitsland. Het blijkt dat de meeste parken en tuinen gelegen zijn op de veenflank tussen het hoger gelegen zandrug van het Drentse Plateau en het kleiweidegebied langs de Waddenkust. Dit waardevolle cultuurlandschap is aantrekkelijk door de kleinschalige coulissen van singels en houtwallen en doordat de bodem geschikt is voor de ontwikkeling van bijzondere vegetaties, zoals onder andere de stinzenplanten.

Grensoverschrijdend karakter

De kracht van het project is dat de reeks van onder andere de 19^e eeuwse landschapsparken, historische tuinen en parken juist over de grenzen heen gaat. Het groene erfgoed van Friesland Groningen, Drenthe, Ostfriesland en Emsland tonen veel overeenkomsten, zowel qua aanleg en architectuur al qua verhaal van opdrachtgevers en familierelaties. Begin 1800 was een deel van Ostfriesland ook Nederlandstalig, dat is nog steeds in het landschap zichtbaar. De aanleg van de landschapsparken zijn met name door Duitse hoveniers en architecten gedaan (Michael, Zocher, Blum, Sckell en Bosse, Vroom) .

Urgentie

De meeste historische tuinen en parken zijn 150 tot 200 jaar geleden aangelegd en het bomenbestand verkeert in een eindstadium en is dringend aan verjonging toe. Deze overeenkomstige karakteristieken van deze landschapsparken en de landschappelijk samenhang is de laatste tientallen jaren verdwenen doordat er diverse parken of waardevolle groenstructuren verloren zijn gegaan door:

- onbekendheid met het verhaal van het verleden en de architectonische kwaliteit
- leegstand van de gebouwen, waardoor ook de parken worden verwaarloosd
- verwaarloosde parken waardoor monumentale gebouwen hun functie verliezen
- het ontbreken van integrale beheer- en toekomstvisie voor dit monumentaal waardevolle groene erfgoed.

Een inventarisatie naar het netwerk van dit groene erfgoed in de Eems-Dollard Regio (EDR) heeft opgeleverd dat er vele eigenaren, exploitanten en beheerders zijn, het belang zien om de promotie van de waardevolle collectie van groen erfgoed gezamenlijk op te pakken en de kennis voor beheer en behoud te delen en te ontwikkelen.

Doel

Het doel van de Noordelijke Lustwarande is om het publieksbereik voor de waardevolle collectie van landschapsparken, historische tuinen en parken (groen erfgoed) te vergroten om daarmee een (route)netwerk/verbinding te leggen tussen monumentale steden, dorpen en gebouwen.

Dat heeft tevens tot doel dat er een relatie wordt gelegd tussen het groene erfgoed en het aantrekkelijk historisch cultuurlandschap, dat zich uitstrekt van Stavoren naar Leeuwarden Groningen, Winschoten, Leer, Aurich en Oldenburg. Daarmee kan aan dit waardevolle erfgoedlandschap een nieuwe economische impuls worden, zodat ook nieuwe functies (herbestemming) en het beheer en behoud mogelijk wordt gemaakt met de betreffende eigenaren, kennis- en erfgoedinstellingen en toeristische bureaus.

Internationaal Netwerkproject

Het netwerkproject EDR heeft opgeleverd dat er behoefte is aan een gemeenschappelijk doel om door samenwerking het publieksbereik, de kennis en uitvoeringsprojecten collectief aan te pakken.

Het project is gericht op nieuwe samenwerkingsverbanden tussen eigenaren, ondernemers, recreatieve instellingen en (groene) erfgoedbeheerders te realiseren. mogelijkheden die het biedt voor recreatie en toerisme (vergelijk National Trust)

De eerste gedachten aan projectresultaten zijn:

- Innovatieve (digitale) routenetwerken en -systemen, waarbij de informatie over dit gebied van Stavoren tot Oldenburg 3-talig leesbaar en vindbaar is. Een uniform informatiesysteem te ontwikkelen (voorbeeld Emcherpark met de Industrieboulevard) om het verhaal van de landschapsparken en historische landschap beleefbaar te maken.
- de economisch aantrekkelijke meerwaarde door middel van participatie per regio gekeken naar de wijze waarop gastheer/vrouw-schap en onderhoudswerkzaamheden ingevuld wordt. Motto is van vrijwilliger naar betaalde baan
- ontwikkelingen op het gebied van duurzame energie (vermarkten van hout/biomassa dat jaarlijks vrijkomt en opwekken van energie)
- vergroten van biodiversiteit (bijvoorbeeld stinsenflora en vleermuizen in biotopen aangelegd in de 19^e eeuw)
-

Sociaal-culturele en territoriale cohesie van het programmagebied

Bijdrage aan de vermindering van de barrière werking van de grens voor burgers en instituties doordat er voor beide partijen eenzelfde opgave en belang ligt.

Voor de gemeenschap biedt het werkgelegenheid door een herkenbaar en toeristisch aantrekkelijk verhaal over het landschap en de landschapsparken, die dezelfde karakteristieke kenmerken bezitten in Duitsland en Nederland. Het verbindt de monumentale dorpen en gebouwen, die daardoor tevens een (her)bestemming kunnen krijgen.

Sociale cohesie, het gebied vormt een waardevolle zone tussen de dynamiek bij de steden en de krimpgebieden in Noord Nederland en Duitsland. Door middel van participatie wordt collectief gewerkt aan de beleefbaarheid van en nieuwe verdienmodellen voor deze groene verbindingzone. Dat versterkt ook de relatie stad-dorp-land.

Nut en noodzaak project in dit gebied

Herkenbare en aantrekkelijke structuur en verbinding van Stavoren tot aan Oldenburg, verbinding van stedelijke gebied en platteland, herbestemming. Door het koppelen aan een nieuw routenetwerk wordt ingezet op gezamenlijke kansen voor behoud door (gebieds)ontwikkeling in economisch achtergestelde gebieden.

Het project versterkt de waardevolle biodiversiteit en biotoop van zeer oude beplanting, waarvoor de komende jaren een verjongingsopgave speelt. Kennisuitwisseling is de kans om dat te doen en de karakteristieke waarden van deze verbindingzone te versterken.

Innovatief karakter

onderzoek naar nieuwe routesystemen, zowel voor mens als dier, samenwerking erfgoed en ecologie

koppelen van een nieuwe verhaallijn aan een betaald informatiesysteem, waardoor en ook een nieuw verdienmodel ontwikkeld kan worden

Betrokken partijen

Eigenaren en exploitanten

- Provinciale landschappen (It Fryske Gea, Groninger Landschap , Het Drents Landschap)
- Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten
- Stichting Alde Fryske Tsjerken, Stichting Groninger Oude kerken
- Ostfriesische Landschaft, Aurich/Oldenburg
- Particulieren (Vereniging van Particulier Historische Buitenplaatsen)
- Stichtingen landgoederen/buitenplaatsen

Instanties

- Erfgoedpartners, belangenorganisatie Groningen
- Stichting Staten en Stinzen,
- belangenorganisatie Fryslân, Steunpunt Monumentenzorg
- Hus en Hiem, Libau, welstandorganisaties
- Landschapsbeheer Friesland, Groningen en Drenthe
- RCE Amersfoort
- Waddenraad
-
- Vereniging Duits Grondbezit, landgoedeigenaren
- Erfgoedpartners Duitsland, Leer, Aurich, Witmund, Friesland, Ammerland en Oldenburg
- Ostfriesische Landesmuseum Embden

Onderwijs, kennisontwikkeling

- RuG, project Levend Erfgoed
- TUDelft
- Universiteit Oldenburg?

Routenetwerken

- ANWB
- Ostfriesland Tourismus Leer (OTG)
- Emsland Tourismus Meppen

Marketing partijen

- Merk Fryslân
- Marketing Groningen
- Marketing Drenthe
-

BIJLAGE 1

Expertmeeting Noordelijke Lustwarande

Evenburg Leer 8-1-2015

BOUWSTENEN

Duurzaam groen erfgoed

Duurzaam netwerk noodzakelijk

Kansen bereiken die alleen niet haalbaar zijn

Zoek de juiste partners voor samenwerking

Samenwerken om landgoederen te kunnen behouden

Regionale verschillen/identiteit behouden, unieke lokale kwaliteit en interregionale samenhang/bekendheid

Investeringsmomenten van belang

Verdienmodellen, kosten en baten

Inzichtelijk maken van plaats inkomsten en uitgaven (Beetsterzwaag)

Beleidsplan Fraeylemaborg

Nieuw parkconcept Vijversburg, Ontwikkelingen voor een nieuw park

Start programma Nienoord

Zentrum für Gartenkultur

Opsterlandse Parels Beetsterzwaag, meerdere landgoederen met verschillende eigenaren en belangen, onderzoek naar verdienmodellen

Evenementen- en activiteitennetwerk

Evenementen vooraan zetten

Activiteiten combineren en delen

Maand Mei Noordelijke Lustwarande

Geen winterstop maar een doorlopend programma

Evenementen in landgoeddagen

Evenwicht tussen natuurbeleving en evenementen

Routenetwerk

Knooppuntennetwerken fiets en wandelen combineren met groen erfgoed

Langeafstand-wandelpad organiseren

Belang van verbinden met wandel en/of fietsknooppunten

Marketing

Netwerk kan de input geven voor een ontwikkelplan

Recreatief gebruik vergroten, inzet op doelen en doelgroepen

Belang: bekender, beminder geeft meer financiering

ook de verschillen geven een meerwaarde

Ook in nabije omgeving met particulieren en overheid.

Communicatiemogelijkheden en –middelen afstemmen

CH2018, gebruik van de historische parken en tuinen, hoe ?

Kennis, cultuurhistorie en waardebeoordeling van de collectie
Onderzoek en ontwerp/planvorming kwaliteitsstructuur

Kennisdelen

Aanbod kennisdelen combinatie kunst, cultuur, culinair en natuur.
Hoe ga je met innovatie om,
hoe zet je zo'n project op
Leren van elkaar kennen. Duurt lang.
Gezamenlijke scholing om kwaliteitsstandaard te bereiken
Stichting Staten en Stinzen geeft cursussen voor o.a. reisleiders.

Verhaal van het groene erfgoed van de Noordelijke Lustwarande

Verhaal van verleden, heden en toekomst
Cultuurhistorische aspecten versterken
Cultuurgeschiedenis van belang
Historische kennis delen en bekend maken evt. boek

Kwaliteit/betekenis/ waarden van groen erfgoed

Belang begraafplaatsen zichtbaar maken als onderdeel groen erfgoed
Zichtbaar maken wat er is, daar waarde aan geven.
Inventariseren van de belangrijkste begraafplaatsen
Kwaliteit standaard voor groen erfgoed
Waardebeoordeling tuin Bunderhee, ook als internationale collectie (ontwerp J. Vroom, 1908)

BIJLAGE 2

BIJEENKOMST BUNDERHEE STEINHAUS, 26 februari 2015

Verslag

Aanwezigen:

B. Bilker dagvoorzitter, (Voorzitter Stichting Staten & Stinzen)
M. Edzes (Directeur Fraeylemaborg),
B. Zimmermann (Schloß Evenburg, Zentrum für Gartenkunst),
R. Klok (Erfgoedpartners Groningen, vervangt R. Broekhuis, directeur),
W. de Jong (beleidmedewerker Gemeente Loppersum, vervangt de heer P. Prins, wethouder),
R. Bärenfänger (Directeur Ostfriesische Landschaft, eigenaar Steinhaus en park J. Vroom),
M. Pruyt (Projectleider Friesland Topattractie, Provincie Fryslân),
I. van der Veen, voorbereiding Interreg aanvraag (Pau),
E. van der Laan, supervisie (NO.ORDPEIL landschap.erfgoed),
N. Bons, projectleider/verslag (Ezet Consultancy)

Afwezig met kennisgeving:

O. Westerhof, Culturele Hoofdstad Leeuwarden 2018
T. Graf Knyphausen, Schloßpark Lütetsburg
M. Cnossen Stichting DBF (herbestemming rood erfgoed)
M. Glastra, Groninger Landschap, eigenaar diverse historische parken en tuin J. Vroom)

1. Opening

De heer Bilker opent als voorzitter van deze bijeenkomst de vergadering en heet een ieder welkom. Doel van de bijeenkomst is om met de aanwezigen te kijken naar de mogelijkheden voor een vervolgproject. In de kennismakingsronde wordt de rol en betrokkenheid van partijen aangegeven.

2. Inleiding locatie Steinhaus Bunderhee

De heer Bärenfänger vertelt in het kort de geschiedenis van het Steinhaus en de wijze waarop de Ostfriesische Landschaft zowel het huis als de bijbehorende, door Vroom ontworpen, tuin in het bezit is gekomen van de Ostfriesische Landschaft en gaat daarbij ook in op de verbinding tussen deze tuin en het project Noordelijke Lustwarande.

Tuincultuur is heel belangrijk in het Ostfriesische Kulturlandschap, maar de schatten die aanwezig zijn, zijn vaak onbekend of worden onderschat bij en door de lokale bevolking.

Gezamenlijk de tuinen promoten en gezamenlijk subsidie verwerven, dat is de insteek van de Ostfriesische Landschaft binnen dit project.

3. Netwerkproject Noordelijke Lustwarande

Mevrouw van de Laan vertelt de essentie van het project aan de hand van sheets die in een handout aan de deelnemers zijn uitgereikt. (zie presentatie, www.lustwarande.eu)
Samenvattend wordt aangegeven dat er een aantal bouwstenen zijn gegeven in Evenburg, die betrekking hebben op de kansen voor de lustwarande als het gaat om promotie en publieksbereik en kennisontwikkeling en uitwisseling op nationale en internationale schaal. Tevens kunnen de problemen die op dit moment urgent zijn voor de eigenaren/exploitanten voor de instandhouding

van het groene erfgoed collectief worden opgepakt, waarbij participatie op regionale schaal en leren van elkaar op lokaal niveau een kans is.

Er zijn door de aanwezigen een aantal zaken naar voren gebracht die wellicht in een vervolgproject zouden kunnen worden uitgevoerd:

- Urgentie van de bomenbestanden van de historische parken, die in een eindfase verkeren om naar een collectieve aanpak en mogelijke uitvoering te gaan voor de verjongingen met behoud van de ruimtelijk architectonische kwaliteit en biodiversiteit,
- Gezamenlijk aanbesteden/uitvoeren om kosten te verlagen
- Vertalen van de vrijkomende biomassa als mogelijke rendement voor “Nieuwe energie”,
- Gezamenlijke promotie en publieksbereik voor het groene erfgoed
- Regionaal oppakken van de participatie en het lokale bewustzijn van het belang van de instandhouding en het verhaal van het (groene) erfgoed

Tijdens de pauze heeft de heer Bärenfänger een rondleiding door het Steinhaus en de tuin gegeven en is daarbij dieper ingegaan op de geschiedenis en de problematiek voor instandhouding, herbestemming en herstel.

4. Doel bijeenkomst en uiteenzetting Interreg –A

De heer Bons geeft in het kort aan wat de mogelijkheden zijn voor een nieuw project binnen Interreg V-A en waar er daarbij op gelet moet worden in het geval er een nieuwe aanvraag opgesteld gaat worden. In een eerste reactie wordt gesteld dat er een helder inhoudelijke aanpak met projectresultaten zal moeten worden opgesteld.

5. Grote lijnen projectstructuur Noordelijke Lustwarande

Mevrouw van der Laan geeft, aan de hand van een schema, aan hoe zij een mogelijke projectstructuur voor zich ziet voor een vervolg van het huidige project. (zie bijlage).

Daarbij komt tevens aan de orde of er een vereniging of een stichting “Noordelijke Lustwarande” de beste structuur biedt voor de toekomst.

Naar aanleiding van deze presentatie worden er een aantal vragen en opmerkingen geplaatst:

- Wat wordt er inhoudelijk gerealiseerd in het project?
- Wat hebben andere tuinen en parken, die niet direct in de projectgroep zitten, te verwachten?
- Kan er meer duidelijkheid komen over de consequenties van beide vormen op onder andere financieel en juridisch gebied?
- Is de keuze voor een van beide organisatievormen noodzakelijk voor een Interreg aanvraag? (antwoord is nee)
- Is er een einddatum voor het indienen van een Interreg V-A aanvraag?
- Wie wordt de trekker, vooral aan Duitse zijde? Gebleken is dat dit het beste door een Duitse partner kan worden gedaan.
- Er moet een internationaal platform komen naast de meerdere regionale platformen die reeds bestaan
- Aan Duitse zijde is er nog geen structuur op het gebied van groen erfgoed, dat moet worden opgebouwd, maar daarvoor zijn geen formatieplaatsen beschikbaar.

6. Vervolg en tijdspad

Naar aanleiding van hetgeen deze middag is besproken, wordt besloten om een werkgroep in te stellen die een notitie/ plan van aanpak gaat schrijven waarin nader wordt uitgewerkt wat er inhoudelijk in een vervolgproject zou moeten worden gerealiseerd.

De deelnemers van deze werkgroep zijn in elk geval: B. Bilker, M. Edzes, I. vd Veen, E. van der Laan. Mogelijk dat nog enkele andere deelnemers aanschuiven.

De heer Bärenfänger wil graag het concept lezen en daar op kunnen reageren.

De werkgroep komt begin april bijeen op de Fraeylemaborg te Slochteren. Daarbij wordt de bijdragen van de deelnemers aan de excursie bijeenkomst Ekenstein meegenomen.

BIJLAGE 3

BIJEENKOMST EKENSTEIN, 27 februari 2015

Input van ongeveer 40 deelnemers

1. Problemen op het gebied van groen erfgoed

Regelgeving en besluitvorming

- Geen regeling voor het instandhouden (hoveniersregeling)
- Verkeerde regelgeving, bekend wat niet mag maar onbekend hoe het wel gerealiseerd kan worden, noodzaak van functieverandering van groen erfgoed in beeld brengen
- Regelgeving complex en zonder financiële middelen
- Teveel partijen betrokken bij besluitvorming waardoor effectief handelen niet mogelijk is
- Tegengestelde belangen in beeld brengen en tot een gezamenlijke oplossing komen
- Meer financiële middelen beschikbaar stellen voor onderhoud en beheer (zie restauratie gebouwen)
- Duidelijkheid over rol van overheid, ondernemers en eigenaren/exploitanten

Kennisontwikkelen en -delen

- Ontwikkelingen, die tot de instand houding van groen erfgoed leiden, verlopen traag
- Mogelijkheid om vrijwilligers goed aan te sturen, begeleiding is essentieel
- Kennis en expertise om het instand te houden wordt gemist
- Kennis is moeilijk te vergaren
- Kennis ontwikkelen en delen en daarbij richten op de vele eigenaren

Faciliteren van vrijwilligers en accommodatie

- Faciliteren van vrijwilligers
- Ontbreken van ontvangstgebouw, hoe kun je entree/ontvangst goed regelen,
- Idem accommodatie van vrijwilligers en machines
- Faciliteren van het overzicht van alle initiatieven voor de instandhouding/verdienmodellen
- Gezamenlijke doelen van alle eigenaren in beeld brengen

Groen erfgoed, definitie en toekomstperspectief

- Definitie groen erfgoed nog onvoldoende bekend, breder insteken
- Er moet een visie/toekomstperspectief komen voor combinatie cultuurhistorische waarden en ecologische waarden
- Ontbreken van integrale visie en gezamenlijk doel en belang van de kwaliteit
- Zichtbaarheid, bekendheid en publiekswaarden nog te gering, onbekendheid en onbewustzijn
- Verrommeling en versnippering van landgoederen door verschillende aanpak onderhoud en verjonging

2. Kansen voor de Noordelijke Lustwarande

- Gezamenlijke aanpak obstakelvrije projecten doorgang te laten vinden
- Mede eigenaren/exploitanten als sparing partner, samenwerking
- Kennisdelen, expertise delen en ontwikkelen
- Gemeenschappelijke merk/marketing en communicatie
- Bekendmaken van collectieve activiteiten agenda
- Verbinding van netwerk op internationaal niveau (Duitsland-Nederland)
- Draagvlak creëren op beleidsniveau voor groen erfgoed

- Methode ontwikkelen om samen te werken met lokale bevolking (ondernemers en vrijwilligers)
- Bekendheid geven aan verhaal van Fryslân, Groningen, Drenthe ne Nedersachsen
- NL toeristisch op de kaart van Nederland en Duitsland

Publieksbereik

- Naamsbekendheid
- Reclame Ster & Cultuur spotje maken
- Vergroten van publieksbereik door aantrekkelijke entrees en herkenbaarheid in communicatiemiddelen

3. Maatregelen en activiteiten

- Boekje over de Noordelijke Lustwarande, vergelijk Museumgids voor Noorden
- Website verder ontwikkelen met informatie over locaties en agenda's
- Het samenhangende verhaal over de Lustwarande uitwerken en op site zetten
- Samenhangende visie opstellen (vergelijk De Limes)
- Benaderen van doelgroepen (tuinenclubs etc.)
- Samenwerking met culturele activiteiten (culinair, kunst, cultuur en natuur)
- Samenwerken met regionale tentoonstellingen bv Groninger/Fries Museum, depotstukken op landgoederen (kelderexpositie)
- Routes uitzetten en arrangementen ontwikkelen (boottocht)
- Verdienmodellen uitwerken
- Gemeenschappelijke activiteitenagenda opstellen voor het hele jaar
- Lustwarande landgoederen Fair jaarlijks (estafette)
- Lustwarande Maand voor een bepaalde regio
- Gezamenlijk visie ontwikkelen voor cultuur, natuur, toerisme en educatie
- Gezamenlijke aanvraag cofinanciering
- Oprichten van 'zusterlandgoederen' Nederland-Duitsland (iedereen een partner)

4. Doelen Noordelijke Lustwarande

- Promotie groen erfgoed; vergroten van publieksbereik, publieksontvangst en publiciteit,
- Markering, (gebieds)bekendheid en bewustzijn van een uniek landschap,
- route als verbinding
- Netwerk en belangenbehartiging van de collectie
- Regionaal geld genereren voor groen erfgoed door bovenregionale samenwerking
- Lerend vermogen, Kennisdelen en vergaren
- Grensvervaging door samenwerking
- Programmatische opgave, inhoud/urgentie, erfgoedfuncties, verdienenmodellen
- Aanbod/activiteiten voor publieksbereik
- Ambitie uitstralen, bv 'Loirestreek van het Noorden', gezamenlijke boodschap

5. Doelgroepen Noordelijke Lustwarande

- Richten op recreanten, die toch al in het gebied zijn, lokale bevolking en toeristische verblijfsrecreatie (Duitsland en Nederland in kaart brengen)
- Doelgroep benadering leefstijlen (groen, blauw... 60-80% behoort tot deze doelgroep)
- Actieve senioren, cultuur, kunst en culinair minnend
- Verenging van tuinliefhebbers (Nederlandse Tuinenstichting etc.)

- Langeafstandswandelaars/toerfietsers (actieve mobiliteit n mooie omgeving)

6. Regionale netwerken en samenwerking

- Regionale samenwerking is uitgangspunt, verder ontwikkelen
- Regio's niet te groot en met eigen identiteit, vermarkten als 'thema'
- Meeliften op regio's met succes, Beetsterzwaag, Fraeylemaborg
- Creëren van stepping-stones
- Niet elkaars concurrent maar gezamenlijk optrekken, vergroten van recreatieve product
- Organisaties als ANWB, Stichting staten en Stinzen en Erfgoedpartners betrekken
- Samenwerken van provinciale landschappen Groninger Landschap, It fryske Gea Het Drentse Landschap
- Marketing organisaties Groningen , Friesland, Drenthe en Niedersachsen
- Regio ook op bestuurlijk niveau borgen en faciliteren vanuit sterke visie/concept
- Samenwerking Nederland en Duitsland vraagt om maatwerk, ieder een eigen 'organisatie' die gezamenlijk concept uitdraagt

7. Belangrijke routenetwerken en informatiesystemen

- Aansluiten bij wandenwandelen, fietsknooppuntenroute
- Aansluiten bij bestaande visies bv Dampsterdiepvisie, herstel oude handelsroute
- Internetsites linken naar elkaar (eerste aanzet is gemaakt)
- Beeldmerk en informatiebordjes langs route (zie Engeland National Trust)
- Informatiesysteem herkenbaar en eenduidig
- Entrees herkenbaar, 'vlag en flyer', kracht van de samenhang
- Koppelen van routes aan erfgoed arrangementen, bezoek, eten en - verblijf

